

Žarko L. ĐUROVIĆ (Cetinje)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“

UDK 811.163.4'26(497.16)

NORMATIVNA PRIPREMA ZA JAVNU UPOTREBU CRNOGORSKOGA JEZIKA

Autor ukazuje na značaj normativno-kodifikatorskih djela akademika Vojislava P. Nikčevića, naročito u vrijeme aktuelne službene kodifikacije crnogorskoga jezika, te daje osnovne karakteristike norme koju je Nikčević postavio.

Osporavanje postojanja crnogorskoga jezika zapravo je osporavanje postojanja crnogorskog naroda, njegove države, istorije, kulture i crkve. Zato se problem crnogorskoga jezika neminovno aktuelizira, osobito poslije raspada nekada zajedničke ni domovine SFRJ. Pridruživanjem Srbima u novonastaloj SRJ, Crnogorci su se našli u najnepovoljnijem položaju u odnosu na sve druge državotvorne, pa čak i manjinske, narode iz bivše SFRJ. Kada su prihvatili Ustav 1992. godine, Crnogorcima je garantovano ostvarivanje ravnopravnosti i jednakosti sa Srbima i drugim narodima u novoj, dvojnoj federaciji. Međutim, ravnopravnost nijednog trenutka nije bila stvarna, jer je tadašnja politička elita preuzela vlast „uličnom demokratijom“ u „antibirokratskoj revoluciji“, u vrijeme najjačeg zamaha veljesrpsstva, prihvatila podređenu ulogu prema neuporedivo većoj i moćnijoj Srbiji, koja je nesmetano uspostavila dominaciju šovinizma, hegemonizma i unitarizma, sa jasnom namjerom ugrožavanja i ukidanja crnogorske više od desetostolječne državnosti, kulture i nacionalnoga identiteta. Sve one vrijednosti koje su u hiljadugodišnjoj istoriji bile temelj naše duhovnosti i državnosti – srpske institucije, državne službe i vlast organizovano degradiraju, zapostavljaju, brišu, prisvajaju, krivotvore. U uslovima ubrzanog procesa razgradnje crnogorske države, asimilacije njenoga naroda i gubitka svakoga vida samostalnosti, crnogorska vlast, (ne)svjesna svoje istorijske uloge i odgovornosti, u svojem Ustavu

definitivno se opredjeljuje da maternji jezik Crnogoraca nosi ime drugoga naroda i nacije uprkos činjenici da crnogorski jezik ima vlastitu istoriju i potvrdu u stvaralaštvu klasika: Andrije Zmajevića, Ivana Antuna Nenadića, Petra I Petrovića, Petra II Petrovića Njegoša, Stefana Mitrova Ljubiše, Marka Miljanova Popovića i drugih. Dakle, mora se shvatiti i prihvatiti istina da je crnogorski jezik lingvistička stvarnost, jer su Crnogorci stekli sve bitne uslove i pravo da imaju svoj jezik (bar u onolikoj mjeri koliko to na ovijem prostorima imaju Srbi, Hrvati, Bošnjaci, Albanci). Stoga preimentovanje maternjega jezika Crnogoraca u srpski jeste lingvocid. Crnogorski se narod preko jezika poistovjećuje sa srpskijem, a ideja o tome izvire iz veljesrpskoga asimilatorskog projekta beogradskih centara moći. Ona je smišljena da guši razvoj crnogorske duhovnosti i državnosti. Ustavna formulacija po kojoj Crnogorci upotrebljavaju jezik drugoga naroda kao svoj maternji bila je besmislena i paradoksalna. Zato je potpuno prirodno da Crnogorci, naročito intelektualci, (u)stanu u odbranu prava na upotrebu vlastitoga jezika kao sredstva zaštite sopstvenog kulturnoga identiteta, čime bi zadali odlučujući udarac fatalnom beogradskom projektu asimilacije čitavih naroda na balkanskom prostoru.

Polazeći od toga da nema razvoja crnogorske nacionalne (samo) svijesti bez svjesne aktivnosti u rješavanju svih pitanja od opšteg značaja i interesa naše zajednice, naziralo se da će u dogledno vrijeme pitanje crnogorskoga jezika postati jedan od prioritetnijih interesa crnogorske vlasti, države i društva uopšte. Maja 2006. građani Crne Gore na referendumu odlučuju da napušte državnu zajednicu sa Srbijom i obнове nezavisnost i suverenost crnogorsku. Godinu dana kasnije, 19. oktobra 2007., Ustavotvorna skupština donosi Ustav Crne Gore, u čijem se 13. članu konačno pominje crnogorski jezik kao službeni. Taj član Ustava glasi: „Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. Ćirilичno i latinićno pismo su ravnopravni. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik.“ U skladu s tim, početkom 2008. oformljen je Savjet za standardizaciju crnogorskog jezika, ali on još ne pokazuje nikakve rezultate.

Realizaciju procesa naućne i knjiŹevne afirmacije i standardizacije crnogorskoga jezika otvorili su naućni radovi poznatog crnogorskoga jezikoslovca, akademika Vojislava P. Nikćevića. Naućnijem pionirskim osvjetljavanjem ovoga još uvijek aktuelnog pitanja, Nikćević je dao kapitalan doprinos afirmaciji crnogorske lingvistike, u kojoj će vazda imati zasluŹno mjesto. Njegova nauka o jeziku predstavlja izradu i kompletiranje

projekta normativne pripreme za javnu upotrebu crnogorskoga jezika, koji se, kao dio jezičke svijesti kolektiva, kroz dugu istoriju (od sredine IX vijeka do danas) koristio spontano, bez ikakvih pisanih normi, izvanj propisa, gramatika, rječnika, leksičkih, stilističkih i drugih priručnika. Akademik Vojislav P. Nikčević još 1993. godine objavio je priručnik *Piši kao što zboriš* kao skup najopštijih pogleda, ideja, principa i pravila pravogovorenja i urednopisanja. Time je otpočeo proces kodifikacije crnogorskoga jezika, sa ciljem njegova vrtanja na put prirodnog i slobodnog istorijskog razvoja. Načela u ovoj knjizi uspostavljaju istorijski kontinuitet crnogorske norme u skladu sa trima glavnijim pravilima: 1. *Piši kao što zboriš, a čitaj (zbori) kako je napisano!* 2. *Drži se upotrebne norme crnogorske „općene pravilnosti“!* 3. *Tuđe piši kao svoje!*

To su opšta crnogorska načela govorenja i pisanja koja bi trebalo primjenjivati u praksi. Ona najbolje obezbjeđuju (o)čuvanje i dalji razvitak identiteta crnogorskoga jezika sa svijem svojim specifičnijem odlikama na pravopisnom, morfološkom, leksičko-semantičkom, tvorbenom, sintaksičkom i stilističkom nivou. Istovremeno, daju najpovoljniju osnovicu koja omogućuje upotrebu jezika i njegovo najlakše funkcionisanje, uz uvažavanje specifičnosti i raznolikih uslova u kojima se on razvija i egzistira.

Nastao na temelju detaljnoga istorijskog proučavanja nekodifikovanoga govornog i književnoga jezika (usmene i pisane riječi), priručnik *Piši kao što zboriš* poslužio je kao podloga *Pravopisu crnogorskog jezika* istoga autora (Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.). To nije slučajno. Njime su Crnogorci prvi put u svojoj povjesnici dobili djelo normativnog jezikoslovnoga karaktera. Tumačenje je ortografije dobro zasnovano i sistemski izloženo. Ima opštu standardnu namjenu, što znači da ga mogu koristiti svi slojevi društva koji se njime služe.

U nauci ima mjesta samo istinama. Zato naučnu vrijednost imaju samo oni sadržaji koji su u naučnom pogledu vjerodostojni, istiniti. Sa znanstvenog stanovišta ne može se osporiti naučna dubina osvjetljavanja problema u *Pravopisu*, koji štiti naš jezik od dalje razgradnje i asimilovanja. *Pravopis* širom otvara vrata za neposrednu književnu i praktičnu primjenu crnogorskoga jezika u administraciji, prosvjeti, umjetnosti, kulturi i nauci. A to je nužno za dalji razvoj crnogorske nacionalne samosvijesti i vlastitog identiteta u svijem sferama javnog i privatnoga života. Zato bi primjena *Pravopisa crnogorskog jezika* prvi put u istoriji Crnogoraca obezbijedila

njihovu jezičku ravnopravnost sa drugim narodima i nacionalnim manjinama na ovijem prostorima. Paradoksalno je i besmisleno osporavati konstitutivnom i državotvornom narodu (a Crnogorci to jesu) pravo na ispoljavanje svojih nacionalnih specifičnosti, a ista ta prava obezbijediti nacionalnim manjinama. No uprkos tome, država još uvijek nije podržala Nikčevićev *Pravopis crnogorskoga jezika* kao službeni.

Ko dobro poznaje izvorni, iskonom autentični crnogorski jezik, neće se čuditi njegovome vrtanju vlastitom duhovnom biću i nacionalnome crnogorskom jezičnom izrazu. U prilagođavanju savremenijem potrebama Crnogoraca, njihov se jezik dobrim dijelom vrće na svoje korijene. Olakšicu predstavlja činjenica da nije trebalo izmišljati i stvarati nove riječi i nova pravila kako bi se crnogorski jezik što više razlikovao od srpskog, hrvatskoga, bosanskog ili bilo kojeg drugoga jezika.

Jezik je živa pojava, što znači da se ne može mijenjati ni brzo, niti lako, ni nasiljem nad njim. Crnogorski jezik dobro je ošutio težinu politike posrbljavanja, koja mu je odavno izrekla smrtnu presudu. Izgradnja takozvane zajedničke (Karadžić-Belićeve) norme presudno je uticala i odredila fizionomiju našega jezika. „Srpskohrvatski“ nije uvažio specifičnosti crnogorskoga govornog područja, niti je dozvoljavao osamostaljivanje standardnojezičkih varijanti nacionalnog jezika Crnogoraca. U okviru jugoslovenske zajednice srpska kulturna i naučna javnost, uz nužne kompromise s hrvatskom, stvarala je jedinstveni standardni jezik bez učešća i udjela Crnogoraca u tome. Jasno je da su stručne aktivnosti usmjerene na stvaranje zajedničkoga jezika bile politički motivisane. Najveći broj lingvista iz toga korpusa svijem se silama trudio da bogatu crnogorsku tradiciju, istoriju, državnost i kulturu pretoče u srpsku.

Zbog svega toga sasvijem je jasno kolika je preša Crnogoraca za svoj jezik. Njegovo oficijelno uvođenje očekuju škole, sve kulturne i prosvjetne ustanove, sredstva javnoga informisanja, državne institucije, udžbenička literatura... Bez obzira na velje otpore sa srpske strane prema ovome procesu, potonja zbivanja pokazuju da Crnogorci napokon postaju svjesni da maternji jezik ne mogu nadomjestiti nekim drugim jezikom. O ovoj problematici može se nadugo izlagati, ali se ovom prilikom moramo osvrnuti samo na trenutno postojeće stanje.

Dakle, svaka rasprava na ovu temu završava se konstatacijom: *afirmacija crnogorskoga jezika neizbježna je i neminovna*. Propisana je

pravopisna i književnojezička norma, izdata je i normativna *Gramatika crnogorskog jezika* (opet je autor akademik Vojislav P. Nikčević, DANU, Podgorica, 2001.) u skladu sa našljedom i bogatstvom kulturnopovijesnog razvoja. Nikčević je propisivao da i u latinici i u ćirilici treba da imamo po 33 slova za 33 fonema u crnogorskome jeziku. Adaptacija pisma fonetskome sistemu izvršena je bez pretenzija da se rješenje nameće nasiljem nad jezikom, mehaničkim zakonskim aktima i sl. U odnosu na jezike susjeda zapažamo da se pojavljuju tri nova slova: *ś*, *ž* i *ʒ*. Zapravo, ne radi se o *novijem* slovima, već su to oznake za stare glasove koji su postojali u crnogorskome jeziku tijekom duge istorije i za njih korišćeni grafemi u dijalektologiji. Standardni „srpski/srpskohrvatski“ jezik nikada ih nije prihvatio, iako brojni primjeri šedoče o njihovom postojanju: *šekira*, *prošak*, *šutra*, *zašeda*, *predšednik*, *šednik*, *šetva*, *šeme*, *žera*, *žipa*, *žanovijet*, *žinzula*, *ženica*, *iželica*, *ižđipati*. Primjeri upućuju na objektivno postojanje 28 suglasnika u crnogorskome fonološkom sistemu, što predstavlja najizrazitiju razliku između crnogorskoga i ostalih južnoslovenskih jezika.

Nikčevićeva norma crnogorskoga jezika propisuje samo fonološku i morfonološku ijekavicu s primjesama ikavizama i ekavizama koji su organski nastali i upotrebljavani do 1918. godišta.

Kao plod autentičnoga sistemskog razvoja u fonološkoj ijekavici izvršena je zamjena staroga slova jat (*ě*). Pravilno je u dugijem slogovima umjesto *jata* pisati i govoriti *ije* (*vijest*, *mijena*, *brijeg*, *lijepiti*, *mlijeko*), a u kratkim *je* (*mjesec*, *pjesma*, *vještina*, *bježati*, *vježbati*).

Vrtanjem starijih slova, fonema i glasova *ś*, *ž* i *ʒ*, kao i došljednim ijekavskim jotovanjem (čak i u antroponimima, patronimima, toponimima i horonimima) rečenijem normativnim djelima obezbjeđuje se primjena osnovnoga načela: *Piši kao što zboriš, a čitaj (zbori) kao što je napisano*. Ipak, najnovija dešavanja u Savjetu za standardizaciju crnogorskoga jezika pokazuju da zvanična crnogorska standardnojezička norma neće obuhvatiti suglasnik *ʒ*, a jedan dio članova toga tijela protivi se i kodifikaciji suglasnika *ž*, iako sva saznanja iz montenegrizike stoje protiv takve namjere.

Jasno su i do pojedinosti u Nikčevićevoj *Gramatici* obrađene i vrste riječi i njihovi oblici. Značaj je nauke u tome da pruži razloge koji omogućavaju da se odbače nepravilna i nelogična rješenja, a prihvati koncept onih vrijednosti koje se uklapaju u naučni sistem. Te vrijednosti služe kao

polazišta jer su zasnovane na određenosti i očiglednosti, pa se ta okolnost ne može prenebregnuti u argumentaciji primjenjivanja nauke za dobijanje određenijih rezultata. Morfološka pitanja u *Gramatici crnogorskog jezika* potpuno su, dakle, objašnjena i razjašnjena. Tumačenja mnogijeh pravila jesu bliska, ali ne i identična normama ostalih južnoslovenskih jezika. Kriterijumi tvorbene norme potpuno su jasni tako da otklanjaju sve nesporazume oko toga što je pravilno, a što nije.

Imajući u vidu namjenu i obim *Gramatike*, dovoljno je prostora dato i sintaksi. Pravila o slaganju riječi u rečenici, o djelovima rečenice i njihovoj službi u njoj, upotrebi imenskih i glagolskih oblika, redu riječi, uspostavljanju uzajamnih odnosa i višestrukom preoblikovanju rečenice studiozno i metodično se argumentuju i potvrđuju uobičajenom govornom praksom i književnijem stvaralaštvom istaknutih stvaralaca. Takav pristup dominira u savremenoj nauci o jeziku jer doprinosi boljemu i svestranijem razumijevanju i sagledavanju lingvističkih sistema.

Moderno doba donosi i zahtijeva prepoznavanje sistemskog viđenja lingvistike kao nauke o jeziku, afirmišući prihvatljivost i nespornost prava naroda na posjedovanje sopstvenoga jezika. Crnogorci su na najboljem putu da jezičku praksu pretvore u književnu normu i standard koji bi bio opšeprihvaćen. Pravi putokaz za to jesu naučni radovi akademika Vojislava P. Nikčevića koji su otvorili novu stranicu crnogorske lingvistike. Zvanična nauka, bazirana isključivo na ograničavajućoj i često pseudonaučnoj veljesrpskoj opciji, pokušala je da ospori potrebitost, smislenost i opravdanost normiranja i standardizacije crnogorskoga jezika. Na domaćoj i međunarodnoj (svjetskoj) naučnoj pozornici, vođeni jedino ideološko-političkim razlozima, lingvisti srbofili, svjesni toga da se njihova veljesrpska konstrukcija ljulja na staklenijem nogama, utrkuju se da dokažu da je cio pothvat u samome startu suvišan i Crnogorcima nepotreban, jer Crnogorci imaju maternji, „svoj srpski“ jezik. Tako ovi „naučnici, koji su pod nogama izgubili čvrsti temelj, a u glavi ostali bez ispravnoga, znanstvenog kompasa“, svjesno guše predmet svoje nauke, tražeći neko uporište izvanj nje. Oni crnogorski jezik analiziraju sa svijeh pozicija, ali, izgleda, najmanje sa znanstvene. U eri scientizma negiraju njegovu etničku, sociološku, istorijsku i naučnu pozadinu, a uvažavaju mitska usmena predanja i mitološke eksplikacije stvarnosti. Na taj način, u oskudici čvrstijih naučnih znanja, isključuju opštevažće istine, jednostrano, površno, (ne)upućeno i pristrasno tumačeći jezikoslovnu nauku.

Osamostaljenje jezika u punom strukturalnom identitetu ne može se vršiti bez pomoći države. Zvanična državna vlast mora vidljivije pokazati brigu za vrtanje crnogorskoga jezika u sva područja javnoga života. Od prvorazrednoga značaja je realizovanje ovog projekta. Najbrži i najsigurniji put prihvatanja crnogorskoga jezika jeste pravilna kadrovska politika, osobito u prosvjeti i kulturi. Ne treba popuštati pritiscima bilo koje vrste, već izričito tražiti, osobito od poslenika na polju jezičke kulture i prosvjetnih radnika, uvažavanje, poštovanje i došljednu primjenu crnogorske jezičke norme. Djelo akademika Vojislava P. Nikčevića najbolji je oslonac u aktuelnome procesu oficijelne crnogorske jezičke kodifikacije; stoga je prećutkivanje toga djela od strane nekih uticajnih lingvista i kulturnih poslenika te oslanjanje na rezultate lingvista koji su negirali crnogorski jezik – najblaže rečeno – neozbiljno i neoprostivo!

Žarko L. ĐUROVIĆ

**THE NORMATIVE PREPARATION FOR PUBLIC USE OF
THE MONTENEGRIN LANGUAGE**

The author stresses the significance of normative-codifying works of academician Vojislav P. Nikčević, especially in this time of official codification of the Montenegrin language, and he presents some basic characteristics of the norm that Nikčević proposed.